

Şuşa – 270

Qarabağ xanlığının ikinci paytaxtı Şahbulaq qalası əvvəlki Bayat qalasına nisbətən əlverişli və möhkəm bir yerdə olsa da, düşmən hücumlarının qarşısında uzun müddət davam gətirə bilməzdi. Ümmiyyətlə, bu qala xanlığın tələbatını artıq ödəmirdi. Qarabağ, onun paytaxtını işğal etmək üçün qonşu xanlıqlar və erməni mülkləri müştəkkil şəkildə cəhd göstərirdilər.

Yenice ayaq tutub yeriməyə başlayan xanlığı güclü və məkrli düşməndən qorumaq və dirçəltmək lazım idi. Ona görə də Pənahəli xan yubanmadan əyan-əşrafını bir yere yığib, məsləhət-məşvərət çağırırdı, xanlığın paytaxtı kimi başqa bir qüdrətli yeni müdafiə qalası tikmək fikrində olduğunu bildirdi: “Əgər düşmənlərə qarşı daha etibarlı istinadgah tikməsək, biz mütləq məhv olarıq. Yaxşı olmazmı ki, torpağımızın əlçatmaz bir yerində başqa qalanın əsasını qoyaq?!” - deyərək onlara müraciət elədi.

Xeyli məsləhətdən sonra qərara alındı ki, yeni bir yer axtarılıb-tapıl-

malıyıq. Bu çətin və müşkül iş Allahın köməyiylə yüksək səviyyədə həyata keçəcək, arzumuz gerçəkləşəcək, ali məqsədimizə çatacağıq. Bu xeyirli işimiz başqa çətin işlərimiz kimi uğurla bitəcək, məramımıza uyğun tərzdə icra olunacaq. Allah hamımıza yar olsun!

Pənahəli xanın şəxsi rəyi və qətiyyətli çağırışından dərhal sonra qala inşasında böyük məhərdləri olan təcrübəli memarlar, diribaş daşyonon ustalar, itiəlli baltaçılar, heç bir sənət, peşə sahibi olmayan adi fəhlələr Qarabağın hər tərəfindən ardı-arası kəsilmədən axışib-gəlməyə başladılar. Onların arasında yeniyetmə gənclərə,

Möhtəşəm müdafiə sistemi– Pənahabad qalası

sın. Ona görə də Pənahəli xan öz atlı dəstəsi ilə Qarabağın dağlıq hissələrinə səfərə çıxmağı qərarlaşdırdı. Əvvəlcə o, sonralar Əsgəran qalası salınacaq yeri seçdi və dərhal da tikintisinə başlamağa göstəriş verdi. Lakin bəzi divan üzvləri, xüsusilə də, baş vəzir Hacı Səhiyyəli bəy buranın o qədər də yaxşı yer olmadığını bildirdi, başqa bir yer axtarılıb-tapmağı təklif elədi...

Atlanıb, bir az da yuxarılara qalxdılar. Hündür, əlçatmaz, təhlükəsiz, üç tərəfi sıldırım qayalarla və dəhşət doğuran uçurumlu dərələrlə dövrələnmiş, yalnız bir tərəfdən gedib-gəlmək mümkün olan, təbii-coğrafi mövqeyinə görə son dərəcə mənzerəli, əlverişli və münasib bir yüksəkliyə rast gəldilər. Bura həm də sıx ağaclarla örtülü meşəlik idi, yalnız az bir hissəsindən otlaq kimi istifadə olunurdu. Bu yerin həm də hərbi baxımdan misilsiz strateji üstünlüyü göz qabağında idi, Bayat və Şahbulaq qalalarının yerləşdiyi yerdən qat-qat etibarlı olduğu açıq-aydın görünürdü.

Pənahəli xan üç tərəfdən qayalarla dövrələnən və yüksək müdafiə imkanlarına malik olan bu yeri çox bəyəndi, yeni paytaxt tikmək üçün buranın çox əlverişli bir məkan olduğunu divan üzvlərinə bəyan elədi. Ağıllı tədbir sahibləri də qalanın əsl yerinin elə məhz bura olduğunu məsləhət bildilər. Bu yerin yeganə nöqsanı axar suyun olmaması idi. Orada su olub-olmamasını yoxlamaq məqsədilə, ilk növbədə, bir neçə kənkan göndərildi, müxtəlif yerlərdə dərinliyi on beş-iyirmi metrədək olan quyular qazıldı.

Quyuların hamısından su fəvvarə vurdu. Pənahəli xan qəti qərara gəlib, təcili olaraq işə başlamaq, bu sal qaya üzərində dərhal qalanın bünövrəsini qoymaq üçün belə bir fərman verdi: “Bənnalar, daşyononlar, fəhlələr hər tərəfdən gəlib, qalanın inşasını tezliklə başa çatdırmalıdır”. Dəvət olunmuş mahir memarlar və istedadlı mühəndislər qalanın layihəsini tərtib elədilər. Və beləliklə, 1750-ci ilin iyun ayında Qarabağın qüdrətinin zirvəsi olan möhtəşəm bir qalanın ilk təməl daşları qoyuldu. Bununla da xanlığın şanlı tarixinin ən şərəfli səhifələrindən biri yazıldı. Gələcəkdə Azərbaycanı böyük edəcək bu şəhər hələ sonralar yaranacaqdı, onun əzəməti, şöhrəti hələ irəlidə idi...

Qazıntı və tikinti işlərinə başlanılanda elə iri sal daşlara rast gəlinirdi ki, onların kəsilib-doğranmasının daşyonon ustaların gücü xaricində olduğunu düşünən bəzi bədxahlar burada qala tikməyin qətiyyəni mümkün olmadığını bildirdilər. Bu bədnəzər və bədnəziyyət adamlar ona əsaslanırdılar ki, buranın iqlimi soyuq, havası olduqca sərtir. Hava şəraiti ilə əlaqədar isə deyirdilər ki, bir il ərzində cəmi dörd-beş ay işləmək mümkün olacaq və beş-altı ilə tikilməsi nəzərdə tutulan qalanın inşası iyirmi-iyirmi beş ilə başa gələcək. Digər zəruri tədbirlər, məsələn, düşmən basqınlarını dəf etmək, harasa hərbi səfərlərə getmək və sair vacib problemlər də ola bilərdi ki, bu da nəhəng tikinti planının həyata keçirilməsini ləngidirdi.

Lakin qarşısına həmişə real məqsəd qoyan və ona çatmaq üçün də heç bir maneə və çətinlikdən çəkinməyən Pənahəli xanın fikri qəti idi. O, istəyini həyata keçirmək üçün bədxah adamların fikirlərinə baxmayaraq, qalanın tikintisinə ümumi rəhbərliyi öz üzərinə götürüb, divan üzvlərinə dedi:

– Hamımız bir nəfər kimi bu işlə çox ciddi məşğul olmalıyıq, bu xeyirxah niyyətimiz uğurla nəticələnməlidir. Biz fitnəkar adamların sözlünə inanma-

ahillara və qocalara da rast gəlmək olurdu. Çünki hər bir qarabağlı istəyirdi ki, gələcək paytaxtlarının tikintisində – bu şərəfli ümumxalq işində iştirak eləsin, azacıq da olsa, onun da payı olsun.

Qalanı sırf milli memarlıq ənənələri əsasında inşa etmək üçün müsəlman şəhərlərinin qədim tikinti ənənələrinə dərinləndirən bələd olan yüksək zövqlü Pənahəli xan Cavanşir yerli sənətkarlardan əlavə, Təbrizdən, Ərdəbilən, Gəncədən, Ordubaddan və digər Azərbaycan şəhərlərindən inşaatçılar, memarlar, nəqqaşlar və sair say-seçmə, mahir sənət, peşə ustaları da dəvət eləmişdi. Elə təkcə Təbrizdən və Ərdəbilən yuzdən çox daşyonon usta göndərilmişdi.

Qısa bir vaxtda mühəndislər qaldırıcı qurğu və çarxlar icad elədilər. İş ləvazimatları, tikinti materialları hazırlandı. Yaxınlıqda axıb-gedən çaylardan çaylaq daşları və qum gətirildi, baltaçılar meşələrdən ağac qırıb, taxta materiallar düzəldilər. Karxanalar açıldı, daş və əhəng tədarük olundu. Kələ-kötür daşlar səliqə ilə, ölçü-biçiyə kəsilib-yonularaq atlara qoşulmuş ikitəkərli arabalarla əraziyə daşındı. Yağış suları inşaatçılara mane olmasın deyərək, arxlar qazılıb və bunların vasitəsilə çaya axıdılırdı. İnşaatçıların və nəqliyyat vasitələrinin sərbəst işləmələri və gedib-gəlmələri üçün onların üstündən böyük tir ağaclar düşənildi.

Böyük xərc və işçi qüvvəsi tələb eləyən qalanın tikintisinə sürətlə başlanıldı. Pənahəli xan qarşısında duran ən vacib və mühüm problemləri həll etmək üçün tikintini tezliklə başa çatdırmaq istəyirdi. Ona görə də o, ustad memarlarla və təcrübəli ustalarla daim ora-bura qaçır, işə nəzarəti gücləndirirdi. İnşaatçılar istiye-soyuğa, borana-qara, ümumiyyətlə, sərt iqlim şəraitinə baxmayaraq, gecəni-gündüzə qataraq işləyirdilər. Nəhəng bir memarlıq emalatxanasına bənzəyən tikinti meydanında adamlar qarışqa kimi qaynaşırdı, demək olar ki, yatmırdılar. Onlar iki növbədə işləyirdilər. Birinci növbə gündüz axşama qədər, ikinci növbə isə məşəl işığında gecə səhərə qədər.

Pənahəli xan həm tikinti işlərinə rəhbərlik edir, həm də ən ağır işlərdən yapışaraq bir fəhlə kimi də qalanın tikintisində çalışırdı. O, bütün çətinliklərə inşaatçılarla birlikdə qatlaşırdı. Bu sadə insan onların yediyyindən yeyir, içdiyiindən içir, soyuq havalarda tonqal ətrafında fəhlələrlə bir yerdə gecələyirdi. Əynində toz-torpağa bulaşmış paltar, əlində iti çapacaq olan, çiyinlərində ağır tirlər daşıyan, mühəndislərin və iş icraçılarının göstərişlərini sözsüz və vaxtılı-vaxtında yerinə yetirən ucaboylu, cantaraq,

pəhləvan cüssəli bu adamı görənlər inana bilmirdilər ki, o, Pənahəli xandır. Onun şəxsi döyüş keyfiyyətləri ilə rəhbərlik istedadı birləşərək qalanı tikənlər üçün əsl nümunəyə çevrilmişdi.

Qala qədim Şərq şəhərlərində olduğu kimi köhnə üslubda tikilir, işlər səliqə-sahmanla, öz qaydası ilə aparılırdı. Pənahəli xan əvvəlcə xarici hücumlardan qorunmaq üçün dairəvi və düzbucaqlı bürcləri, müşahidə məntəqələri, xəbərdarlıq qalaçaları, atəş nöqtələri olan möhkəm və qalın divarlı, ümumiyyətlə, dövrün bütün strateji müdafiə tikintisi ənənələri əsasında hasarlar çəkirdi. Üç tərəfi təbii sərhəd olduğuna görə həmin yerlərdə müdafiə divarları tikmək hələlik məsləhət bilinmədi.

Müdafiə sistemini möhkəmləndirəndən sonra Pənahəli xan daxili inşaat işlərinə başladı.

Qalanın mərkəzi hissəsində müsəlman şəhərlərinin əsas ayrılmaz cəhəti olan məscid və hamam binalarının bünövrəsi qoyuldu. Daha sonra böyük tikinti işlərinə başlanıldı. Az müddət içərisində memarlıq baxımından bir-birindən müxtəlif cizgiləri və estetik gözəlliyi ilə fərqlənən bir neçə möhtəşəm, gözəgəlimli inzibati və yaşayış binaları ucaldıldı. Ərzaq saxlamaq üçün anbarlar düzəldildi, su quyuları

qala möhkəm qranit qaya üzərində ucalan bir möcüzə – Qarabağın baş şəhəri, paytaxtı, göz bəbəyi, xanlığının, dövlətinin döyünən ürəyi, taxt-tacı, gözəllik, mədəniyyət, incəsənət beşiyi idi.

Az bir vaxtda qala çiçəklənib, boy atdı, güclü və dövlətli, çoxcəhətli əhəmiyyəti olan bir şəhərə çevrildi. Bir neçə ilin məhsulu olan möhkəm müdafiə kompleksinə malik qala - şəhərin tikilib, başa çatdırılması isə az qüvvə ilə onun qorunması problemini xeyli asanlaşdırdı və xarici təhlükələrin qarşısını aldı. Pənahəli xan yenice ucaldığı bu qalanı Qarabağ xanlığının formalaşmasının ən vacib və mühüm yekunu hesab edirdi. Və çox çəkmədən də Pənahabadı Qarabağın vahid siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəniyyət mərkəzinə çevirə bildi. Onun bu məğrur qalasının tarixi mənəviyyəti belə formalaşmağa başladı, bu bənzərsiz şəhər özünün şərəfli həyatına bu şəkildə qədəm qoydu.

Qarabağ camaatının təklifi ilə və uzun-uzadı təkidindən sonra Pənahəli xan bu qala-şəhərə banisinin, yeni, özünün adını verməyə razılaşdı. Həmin vaxtdan da bu möhtəşəm qala “Pənahabad” adlandırıldı. El arasında şəhərə eyni zamanda, “Pənahəli xanın qalası”, “Pənahabad qalası” da

qazıldı, gediş-gəlişi asanlaşdırmaq üçün yollar çəkildi, kiçik körpülər salındı, yuzlərlə meyvə ağacı ekildi...

Öz məhərdləri və bacarıqları ilə fərqlənən inşaatçılar qısa müddətdə Fərhadın işinə bərabər ağılaşmaz işlər gördülər. Pənahəli xan onlardan çox razı qaldı. Bu qalanı tikmək sanki onun alınına və adına yazılmışdı. Pənahəli xanın üzərinə düşən tarixi vəzifə çox ağır və çətin olsa da, o, misilsiz əməyinin bəhrəsini əməlli-başlı görə bildi. Və bu qala, sözün həqiqi mənasında, Pənahəli xanın əsl etibarlı müttəfiqlərindən birinə, sığınacağına, dayaq yerinə çevrildi.

Pənahəli xan tikinti işlərinin ilkin mərhələsini başa çatdırıb, arxayınlaşdıqdan sonra xanlığın iqamətgahını, sarayını, divanını, diplomatik heyətini də Şahbulaqdan təcridən qalaya köçürtdü. O, Qarabağ əhalisinin seçmə hissəsini – zəka sahiblərini, ən yaxşı, ən kamil, ən mahir sənətkarları, iri bəyləri, zəngin tacirləri də burda məskunlaşdırdı. Qala çox çəkmədən altı məhəllədən ibarət kiçik bir şəhərə çevrildi. Yuzlərlə insan zəhmətinin bəhrəsi olan bu qala, həqiqətən də, misli görünməmiş ümumxalq işinin, əmək pəhrəmanlığının təntənəsi, qarabağlıların mənəvi-siyasi birliyinin təcəssümü idi.

Pənahəli xan Cavanşirin yaradıcılıq dühasının rəmzi olan bu məğrur

deyirdilər. Bu sözlər də xalqın dilində təcridən qısaca olaraq “Qala” şəklinə düşdü və əsrin sonlarına qədər də bu adla tanındı.

Pənahəli xan xanlığın paytaxtını Qalaya köçürəndə hansı mülahizələrə üstünlük verirdi? Bu qala Qarabağ xanlığının ideoloji, mədəni və böyük iqtisadi mərkəzinə çevrilməliydi. O, tarixin üfüqlərindən hələ təzə-təzə boylanan Pənahabad qalasını möhtəşəm sarayları və bağları, daş döşənmis küçələri olan abad paytaxt kimi görmək, Şərqi ən gözəl və zəngin şəhəri etməklə lələzəra, gülüstana döndərmək istəyirdi. Yaradıcısının gözündə bu qala “bəhişt-cənnət” timsalında olmalı, Şərqi böyük və möhtəşəm şəhərlərindən heç də geri qalmamalıydı.

Çox çəkmədən Pənahəli xan Cavanşir şəhəri rəsmən paytaxt eləmək barədə fərman verdi. Qalanın bünövrəsi 1750-ci ildə qoyulsa da, xanlığın paytaxtı edilməsi tarixi 1752-ci ildən hesablandı. Həmin vaxtdan Pənahabad sıldırım qayalardan üz yuxarı daha sürətlə inkişaf etməyə başladı, yaşayış evləri tikildi, müxtəlif təyinatlı inzibati binaların özlülü qoyuldu, yeni küçələr yarandı, məhəllələr salındı...

Vasif QULİYEV,
“Şuşa” qəzetinin
baş redaktoru